

UDC 373.5.016:821.161.2:004.42

**ДИДАКТИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

© 2017

Васьківська Галина Олексіївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу дидактики

*Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки
(04053, Україна, Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д, e-mail: gvaskivska@ukr.net)*

Паламар Світлана Павлівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи

*Київський університет імені Бориса Грінченка, Педагогічний інститут
(02154, Україна, Київ, бульвар І. Шамо, 18 / 2, e-mail: svetlana_03@ukr.net)*

Назаренко Людмила Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, учитель

*Миколаївська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 11
(54056, Україна, Миколаїв, вул. Китобоїв, 3, e-mail: melaniya2018@gmail.com)*

Анотація. У статті актуалізується проблема навчання української літератури, обґрунтовано дидактичну модель формування літературної компетентності старшокласників засобами інформаційно-комунікаційних технологій у процесі самостійного аналізу й інтерпретування художнього твору. Акцентується увага на вивченні мистецтва слова в єдності думки й почуття за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Висвітлено аналіз педагогічної літератури з проблеми дослідження. Визначено принципи навчання літератури, схарактеризовано умови організації пізнавальної діяльності. З'ясовано методи й прийоми, форми та види літературної практики, розглянуто можливі інноваційні засоби, подано рівні літературної компетентності, підходи до вивчення предмета, зміст літературної освіти. Запропоновано етапи процесу набуття літературної й інформаційної компетентностей учнями, визначено психолого-педагогічні та методичні особливості формування читачьких знань і вмінь, виконання різних типів завдань, в основі яких покладено критерії та рівні сформованості предметних компетентностей за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій та джерел Інтернету, програмові вимоги й оволодіння відповідним типом умінь учнями. Розкрито досвід реалізації розробленої дидактичної моделі формування літературної і інформаційно-комунікаційної компетентностей. Викладено результати експериментального дослідження.

Ключові слова: старшокласники, інформаційно-комунікаційні технології, літературна компетентність, дидактична модель, принципи, підходи, методи, функції, засоби, способи діяльності.

**DIDACTIC FACTORS OF FORMATION OF LITERARY COMPETENCE OF SENIOR PUPILS
IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION OF INFORMATION
AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

© 2017

Vaskivska Halyna Alekseevna, doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
head of the Department of didactics

*National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Institut of Pedagogy
(04053, Ukraine, Kyiv, Sichovykh Striltsiv St, 52-D, e-mail: gvaskivska@ukr.net)*

Palamar Svitlana Pavlovna, candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Deputy Director for Scientific Work

*Boris Grinchenko University of Kyiv, Pedagogical Institute
(02154, Ukraine, Kyiv, Boulevard I. Shamo, 18 / 2, e-mail: svetlana_03@ukr.net)*

Nazarenko Lyudmila Anatolievna, candidate of Pedagogical sciences, teacher

*Mykolayiv secondary school № 11
(54056, Ukraine, Mykolayiv, Kitoboyev St, 3, e-mail: melaniya2018@gmail.com)*

Abstract. The article actualizares the problem of learning Ukrainian literature, reasonably didactic model of formation of literary competence of students by means of information and communication technologies in the process of self-analysis and interpretation of works of art. The article focuses on the study of art expression in the unity of thoughts and feelings through information and communication technologies. Lit analysis of the pedagogical literature on the research problem. Principles of teaching literature; characterized by conditions of organization of cognitive activity; clarified methods and techniques, forms and types of literary practices; the possible innovative means; enjoyed the level of literary competence, approaches to the study of the subject, the content of literary education. Proposed steps in the process of gaining literary and informational competence of students, defined psycho-pedagogical and methodological features of formation of the reader's knowledge and skills, perform different types of tasks, based on the criteria and levels of formation of subject competences by means of information and communication technologies and Internet sources, software requirements and mastering the relevant skills of students. Reveals the experience of implementation of the developed didactic model for the formation of literary and information and communication competences.

Keywords: senior pupils, information and communications technology, secondary school students, literary competence, didactic model, principles, approaches, methods, functions, means, ways of working.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства важливого значення набуває компетентнісне навчання, що позначається на розширенні меж пізнавальної діяльності учнів, досягненні ними гарантованого позитивного результату з предмета, оперуванні сучасними засобами, знаннях різних технологій і умінь їхнього використання, активності читацької діяльності, розв'язанні будь-яких за складністю завдань, працездатності в стандартних і змінених умовах, удосконаленні набутих компетенцій. Концепцією нової української школи проголошено ак-

туальні проблеми й стратегії, які вказують на шляхи розвитку освіти на компетентнісній основі, необхідності використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

У Державному стандарті та Концепції літературної освіти зазначено мету й завдання вивчення предмета, вказано на потребу пошуку нових підходів до викладання, удосконалення змісту навчально-виховного процесу. Чинні програми з літератури акцентують увагу на розвитку емоційно-чуттєвої сфери, інтелекту й духовності.

У методичних рекомендаціях щодо викладання української літератури на 2018–2019 н. р. зауважено, що

важливим є «Читацький практикум», спрямований на формування практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах [3]. Ці документи скеровують роботу вчителя на результативність, що залежить від продуманої організації системи учнівських дій з літератури, можливостей впливу на емоційно-чуттєву та логічно-смыслову сфери, єдності традиційних та інноваційних підходів і методів у навчанні, бажання самовдосконалення. Уявлення позитивного завчасно запланованого результату, який необхідно досягти, позбавляє від численних перешкод на шляху до формування компетентного випускника загальноосвітнього навчального закладу.

Неперервність навчання, уміння застосовувати здобуті знання, працювати з інформацією набуває актуальності, але повсякчас спостерігаємо тенденцію збайдужіння до читання, кліпове мислення молоді, низьку продуктивність роботи на уроці. Реконструювати ставлення до літератури, позбутися одноманітності у викладанні предмета здатні нові підходи до навчання, сучасні технології, зокрема інформаційні, що забезпечують єдність думки й почуття на основі синергетики, кооперації й колаборації.

Зарубіжні науковці пропонують «Реформовану педагогіку». Характеризуючи її діяльність, використовують такі синоніми, як: «альтернативна школа» чи «нова школа». Поширювачі цієї ідеї ставлять такі цілі:

- поєднати соціальне та індивідуальне виховання із свободою й дисципліною;

- урізноманітнити навчальний контент, наближаючи його до реального життя;

- активізувати навчальний процес, використовуючи сучасні методи та прийоми;

- демократизувати ставлення між учителем й учнем, ставитися до учня з повагою [4, с. 130]. Ці пропозиції свідчать про потребу розробки нової моделі формування літературної компетентності старшокласників засобами ІКТ з метою структурування й оновлення методичного контенту з предмету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розв'язанню означеної проблеми сприяють праці О. Авраменка (мультимедіа на уроках літератури), Т. Бабійчук (інтерактивні форми роботи за відеофрагментами), Г. Бійчук (використання ІКТ), В. Оліфіренка (застосування комп'ютерних технологій), В. Різуна (інтермедійні технології), В. Уліщенко (використання ІКТ на уроках української літератури).

Аналіз методичних праць із досліджуваної проблеми засвідчив, що вченими запропоновано цікаві підходи до вивчення літератури як мистецтва слова: вивчення особистості письменника (Буслаєв Ф., Степанишин Б.), цілісне вивчення художніх творів (Водовозов В., Острогорський В., Стоунін В.), акцент на виразному читанні (Рибнікова М.), взяття до уваги інтелектуальних факторів у шкільному вивченні художнього твору (Потебня О.), увага до методів навчання літератури (Бандура О., Пасічник С., Волошина Н.), вивчення твору в мистецьких узаємозв'язках (Жила С.), наукові основи аналізу художнього твору (Клочек Г., Лісовський А., Марко В., Ситченко А.), компаративне вивчення творів (Градовський А.), компетентнісний підхід у викладанні літератури (Шуляр В., Яценко Т.).

Теоретичні основи дослідження становлять педагогічні ідеї модельованості педагогічних впливів на особистісний розвиток учнів (Полат С., Селевко Г., Якиманська І.), компетентнісного підходу (Хуторської А.).

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення результатів впровадження дидактичної моделі формування літературної компетентності (ЛК) старшокласників засобами ІКТ, яка сприяла б позбавленню фрагментарності знань з літератури,

набуттю ознак системного мислення, морально-етичних цінностей, прогресу у вияві творчих здібностей школярів.

Завдання нашого дослідження полягає в переосмисленні стратегії конструювання моделі уроку літератури; сприянні переходу учнів від мозаїчного розрізненого сприймання української літератури до аналітично-синтетичної діяльності, осмисленого розуміння художніх творів за посередництва ІКТ; набутті реципієнтами літературної й інформаційної компетентностей завдяки підвищенню рівня мотивації й участі в домінуючій проектній роботі на основі синергетики; наданні більш якісних, прогресивних методичних рекомендацій з використання засобів ІКТ на уроках української літератури в старших класах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мета розробки дидактичної моделі зумовлена зміною характеру навчальної діяльності учнів, набуттю ними ціннісних орієнтирів, потребою працювати з різними джерелами інформації (підручник, посібник, довідкова література, джерела Інтернету, тощо) з метою задоволення читацьких запитів, продуктивності навчання. Інтенсифікацію літературної освіти вбачаємо в оволодінні суб'єктами навчання сучасними навчальними технологіями, зокрема ІКТ, оперуванні новими поняттями, розширенні арсеналу інноваційних засобів та урізноманітненні методів і форм роботи, прийомів активізації процесу пізнання, саморозвитку школярів і вчителів.

Прийнятим є розуміння визначення терміну «модель», подане в термінологічному словнику: «Модель теоретична – загальна система основних компонентів навчальної діяльності, яка забезпечує успішне досягнення дидактичної мети» [3, с. 61]. Компонентами дидактичної моделі формування ЛК учнів з використанням засобів ІКТ визначаємо принципи навчання літератури; умови організації пізнавальної діяльності; методи й прийоми, форми та види літературної практики; інноваційні засоби; етапи роботи з навчання предмета, рівні ЛК, підходи до вивчення предмета, зміст літературної освіти.

Розроблена дидактична модель спрямована на реалізацію таких функцій:

- діагностичної (виявлення рівня сформованості ЛК учнів);

- мотиваційної (до систематичного читання, урахування читацьких інтересів, потреб, настанов, смаків);

- емоційно-ціннісної (здатність до інтелектуально-чуттєвого сприйняття, висловлення ставлення до прочитаного, надання оцінки, поділу враженнями й почуттями, емпатії, творчого читання формування естетичного смаку, виявлення захоплення красою слова);

- когнітивної (вияв загальної ерудиції, здатності до аналітико-синтетичної діяльності, критичного мислення; фактичні знання, бачення стилю й розуміння задуму автора, формотворчих характеристик тексту);

- діяльнісної (уміння орієнтуватися у світі літератури, відтворювати, аналізувати й інтерпретувати художній твір, використовувати літературознавчі терміни, творчі здібності, брати участь у пошуково-дослідницькій, проектній діяльності, здійснювати компаративний аналіз творів);

- комунікативної (творення усного / письмового монологічного висловлювання, моделювання комунікативної ситуації, використання мовних засобів, з'ясування значення незрозумілих слів);

- соціокультурної (формування гуманістичного світогляду, вивчення художнього твору як явища мистецтва, розвиток духовної культури).

Ефективне навчання можливе, якщо організувати літературну діяльність учнів, за якої враховувалася б специфіка предмета. Маємо на увазі читацьку діяльність школярів і розв'язання проблем, що виникають у процесі формування навичок спілкування з вивчуванним твором, неоднозначністю його сприйняття учнями,

сприянні набуттю балансу між емоційною перцепцією та інтелектуальною інтерпретацією художнього твору.

Нами розроблено модель, що є системно-цілісною ланкою дидактичної системи, у якій передбачено формування ЛК старшокласників засобами ІКТ у процесі самостійного аналізу й інтерпретування художнього твору. Підґрунтя дидактичної системи становлять взаємодія учнів і вчителя на уроці української літератури для досягнення запланованої навчальної мети, використання засобів ІКТ, джерел Інтернету.

Основи алгоритмізації та програмування, основи структурного програмування, автоматизоване створення й публікація веб-ресурсів, використання операційних систем з графічним інтерфейсом (Windows), текстових (MS Word, OO Writer), графічного процесора (MS Excel), графічного редактора (Paint / Photoshop), графічного редактора веб-сайтів (MS Front Page), засобів для розробки комп'ютерних презентацій, для створення публікацій (MS Publisher), опрацювання аудіо- та відеоданих і розробки мультимедійних презентацій (Movie Maker) співвіднесено з навчальною програмою для 10–11-х класів ЗНЗ (академічний рівень).

Розроблена нами на основі досягнень психолого-педагогічної науки дидактична модель указує на те, що читачі можуть бути як об'єктами педагогічного впливу, так і суб'єктами діяльності, зважаючи на форми діяльності. У процесі проектної роботи координація дій здійснюється вчителем і / або лідерами груп. Розподіл учнів на групи здійснюється відповідно до рівня сформованості ЛК школярів. Лідерів груп читачі визначають самостійно.

Алгоритм дій учнів демонструє можливість формування ЛК завдяки взаємодії мікроструктур. Компоненти такої моделі варіативні. Формування ЛК в умовах використання ІКТ стає можливим, якщо створено відповідне навчальне літературне середовище, залучені інформаційні засоби, джерела Інтернету та проектні методики, враховано психолого-педагогічні умови, принципи навчання, підвищено зацікавленість до предмета за рахунок урізноманітнення форм, видів діяльності, літературних умінь школярів; учні усвідомлюють мету своєї читачької діяльності, завдання навчання, беруть до уваги змістову частину. Для забезпечення гармонійного розвитку свідомих, високоосвічених, літературно компетентних, творчих особистостей, здатних до саморозвитку та самовдосконалення, готових до життя та праці в інформаційному суспільстві організовано багатовекторний напрям навчальної діяльності учнів, взято до уваги індивідуалізацію змісту освіти, улаштовано доступ до комп'ютерної техніки всім школярам, використано різноманітні завдання з літератури, ураховано способи сприйняття літературної інформації, залучено досвід читачів до літературної діяльності.

Мотиваційні компоненти, мета отримання літературної інформації, знання, самостійна предметна діяльність учнів є основою формування ЛК. Під мотиваційними компонентами маємо на увазі запити, стимули, ситуативні фактори, які спонукають старшокласника набувати предметну компетентність. Сформована ЛК поступово приводить до того, що учні-читачі починають свідомо ставити перед собою мету читачької діяльності, намагаються її досягти. Розуміння того, що засоби ІКТ надають значні переваги не лише в отриманні інформації, а й у продуктивній діяльності, дає змогу змінити ставлення учнів до навчання. Набуття знань перетворюється на потребу перцепції (сприймання) художнього твору, реалізації духовних запитів. Дослідницька діяльність, що приносить учням насолоду від читання художнього твору, можливості співпрацювати в групі, в парі, отримати індивідуальне завдання уможлиблює становлення міжособистісних відносин, розвиток творчих здібностей, інтелектуальне зростання.

Розроблена дидактична модель передбачає знання старшокласниками змісту твору, володіння ними

теорією, розуміння вимог, прописаних у нормативних документах, що сприяє плідній діяльності з літератури, читачькому розвитку особистості. Більш якісна освіта пов'язана з модернізацією навчального середовища, створення якого відповідає дидактичній меті й потребує врахування, крім психолого-педагогічних, методичних умов: 1) інноваційне навчання поєднується з традиційним, вимагає таких компонентів: а) орієнтування на компетентності; б) застосування інформаційних засобів, проектних технологій; в) традиційних та оновлених методів, принципів, форм, видів літературної діяльності читачів; 2) інтеграція знань із різних дисциплін потребує використання міжпредметних зв'язків, оскільки залучення читачів до найкращих мистецьких зразків неможливе в межах вивчення одного предмета; 3) наявність фундаментальних знань із літератури та базових з інформатики. Виконання цих умов стає можливим, якщо учні використовують джерела Інтернету, братимуть участь у пошуково-дослідницькій діяльності.

Формування ЛК старшокласників здійснювалося на основі різних видів діяльності учнів: читання художніх творів, дослідно-практичної діяльності з додатковими джерелами, інтерпретування прочитаного, створення літературно-інформатичного продукту, які передбачають наявність фундаментальних знань із літератури й базових знань із інформатики, єдності таких компетентностей: а) читачької (діалогічна взаємодія учня з художнім словом, його аналіз, виразне читання, декламування напам'ять поезій, уривків прозових творів), б) інтерпретаційної (інтерпретація твору, висловлення ставлення до прочитаного), в) літературознавчої (пізнання художньої літератури, її функціонування в суспільстві), г) інформаційної (робота з різними джерелами літературної інформації), ґ) бібліотечно-бібліографічної (орієнтування в книжковому світі); д) мистецької (побудова власного висловлювання на літературну тему, виявлення творчих здібностей учня).

Стрижневою ідеєю розробленої нами моделі є визнання того, що всі складники ЛК перебувають і взаємодіють в інформаційному полі. Робота з додатковими джерелами інформації включає такі процесуальні частини: ставлення до літературної інформації, медіаосвіту, почуттєву саморегуляцію, ціннісну парадигму, читачьку культуру, самоосвіту.

Наявність фундаментальних знань з літератури та базових з інформатики дає змогу вільно володіти засобами ІКТ, брати участь у проектній, дослідницькій, творчій і пошуковій діяльності. Поєднання цих складників здатне забезпечити плідне навчання. Банк літературних знань має компоненти: знання з літератури; творчий, компетентнісний, диференційований підходи в розв'язанні завдань з літератури, володіння інформаційними засобами.

ЛК учнів включає здатність конструювати свою предметну діяльність від постановки проблеми до отриманого результату, переносити сформовані вміння на нестандартну навчальну ситуацію. Із метою підвищення ефективності навчання школярі повинні самостійно планувати свою діяльність. Розробляючи проекти із застосуванням ІКТ, вони продумують структуру й визначають ознаки об'єкта, розробляють «план-маршрут». Створення власних проектів передбачає покроковий аналіз дій, визначення теми і ключових запитань, опрацювання джерел інформації, уміння аналізувати й інтерпретувати художні твори, уявляти прочитане, графічно подавати зображене у творі, здійснювати компаративний аналіз, виявляти творчі здібності, вміння співпрацювати в групі, захищати власну думку, висловлювати враження, досягати високих результатів.

Ще один компонент – методи отримання, критичного сприймання, обробки, творчого використання літературної інформації, роботи з гіпертекстом, де:

а) словесні, що включають різні види мовлення (усне / писемне, діалогічне / монологічне для відтво-

рення, висловлення думки з приводу прочитаного твору, сприймання й розуміння вчинків героїв, створення власного мистецького доробку (листа герою), грамотне його оформлення; збагачення словникового запасу учнів, переказ, усне малювання; розуміння поетичності мови мистецтва; добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору й написання за ними відгуку на твір; складання тез літературно-критичної статті);

б) порівняння (проводити аналогії, відокремлювати фантастичне від реального, з'ясувати схожі риси персонажів, історичних подій...), зіставлення літературних явищ (відмінних рис героїв, історичного періоду...), абстрагування (виокремлення характерної ознаки), моделювання (наочне зображення сюжету твору, ідеального персонажа);

в) дедукція (пізнання, аналіз причинно-наслідкових зв'язків, з'ясування правильності читацьких передбачень закінчення твору), індукція (узагальнення вражень, пізнання літературних фактів) як шляхи аналізу художнього твору;

г) метод проектів, медіанавчання (планування діяльності, прихована координація вчителем учнівських дій, самостійна робота школярів над художнім словом, навчання літератури завдяки сучасним засобам, створення портфоліо);

г) методи самоорганізації й самонавчання в системі літературної освіти (віра учнів у себе, самовдосконалення в процесі навчання, мотивація до формування знань, умінь і навичок, самостійний вибір книжок для читання, прагнення до передачі засвоєного літературного матеріалу іншим, передбачення й уникнення труднощів у самоосвіті, адекватна самооцінка власних можливостей, умінь; створення пам'яток, анкет, використання допоміжних карт, алгоритмів розумових дій, формування вольових зусиль старшокласників);

д) діагностика (прогнозування сприймання художнього слова, літературних фактів, навчально-виховних стратегій, рівня компетентності).

Учні, опановуючи новий для себе світ засобами літератури та інформаційними засобами, підвищують грамотність, якості власного потенціалу на основі розвитку, формують високі моральні орієнтири, духовні цінності. Необхідність засвоєння знань трансформується з мети в засіб розвитку особистості. Реципієнти, отримуючи літературну інформацію, обробляють її, систематизують, надають відповідної форми, беруть участь у змаганнях, олімпіадах, конкурсах, інтелектуальних іграх. У процесі роботи з додатковою інформацією відбувається збагачення лексики. Завдяки виступам перед однолітками з повідомленнями, усі (слухачі й виступаючі) розширюють свої знання, комунікативні вміння, формують ЛК.

Пропонуємо прийоми, використання яких забезпечить практичну реалізацію читацького досвіду учнів 10–11-х класів:

– виклад біографії письменника у формі образно-сміслової презентації, мікрофільму;

– аналіз художнього твору за сюжетно-композиційними вузлами, побудова на їхній основі моделі взаємостосунків між героями твору, монтажу медіатексту;

– використання різного роду зіставлень у процесі вивчення твору (споріднених за проблематикою творів, зіставлення літературних образів, зіставлення художнього твору з його екранізацією);

– самостійна робота над літературними джерелами (паперові й електронні носії);

– лексична робота над текстом художнього твору, відображення в образах-символах;

– взаєморецензування учнівських відповідей у ході засвоєння програмової теми, використання матриць оцінювання;

– перенесення подій твору в минуле / сучасне, унаоч-

нення за допомогою мультимедійних програм;

– добір заголовку (філософського, комічного...) з обґрунтуванням;

– передання сюжету за допомогою ілюстрацій, використання різноманітних видів графічного й звуко-технічного унаочнення до виучуваної теми, засобів мультимедіа.

Найбільш універсальними засобами всебічного розвитку є використання міжпредметних зв'язків, що слід здійснювати на прикладах однієї епохи, інтерактивних прийомів, що дають змогу формувати змістові, процесуальні й мотиваційні компоненти; оволодівати новими інформаційними технологіями, умінями відбирати, аналізувати, систематизувати нові знання, використовувати джерела інформації для власного розвитку; уміння працювати в умовах пошуку, дослідження; передбачати новизну в процесі розв'язання навчальних завдань.

Організація навчання старшокласників буде ефективною за умови реалізації розробленої дидактичної моделі формування ЛК старшокласників засобами ІКТ, змістового, процесуального компонентів, усвідомлення освітньої мети певної літературної теми, урахування умов і принципів навчання. Окрім загальнодидактичних принципів (проблемності, науковості, систематичності та послідовності, доступності, свідомості, зв'язку навчання з практичною діяльністю), принципів особистісно зорієнтованого навчання (цілепокладання, вибору індивідуальної освітньої траєкторії, метапредметних основ навчального процесу, продуктивності, ситуативності навчання, первинності освітньої продукції учня, рефлексії), доречно взяти до уваги й принципи аналізу художнього твору:

– історизму (врахування суспільно-політичних подій, епохи, описаних у художньому творі, виховання патріотизму);

– типологізму (з'ясування типових та індивідуальних рис героїв, літературних явищ);

– єдності змісту й форми (взаємозв'язок форми й змісту твору для розуміння суті художнього твору, його оформлення; з'ясування теми, ідеї написаного, моральних суперечностей; уникнення часткового розуміння змісту);

– єдності думки й почуття (для з'ясування емоційного впливу мистецтва слова на читача, розуміння його значення, інтерпретування, з'ясування переживань учнів, виявлення різних видів мислення: критичного, алгоритмічного, абстрактного, латерального, образного).

Цілісне чуттєве сприймання, орієнтування в комунікативно-мовленнєвих ситуаціях, володіння різнобічним мисленням, спілкування з художнім твором за посередництва засобів ІКТ передбачають переорієнтування на пошуково-дослідницьку діяльність, у ході якої школярі демонструватимуть своє світосприймання, використання компетентнісного, творчого й диференційованого підходу. Останній підхід у навчання літератури потребує врахування індивідуальних особливостей учнів-читачів 10–11-х класів, підвищення рівня мотивації їхньої творчої читацької діяльності, створення ситуації успіху, враховує різницю у сформованості ЛК старшокласників. Природа такого підходу полягає у відчутті потреби суб'єктами навчальної діяльності вдосконалювати свої навички роботи з текстом художнього твору за посередництва інформаційних засобів, зосередженні уваги до особистості кожного учня (урахуванні інтересів школярів, їхніх психологічних, індивідуальних особливостей, рівнів оволодіння навичками читацької діяльності, розумових здібностей), розкритті потенціальних навчальних можливостей.

Урахування вчителем вікових особливостей учнів, вчасна допомога, толерантне ставлення, створення ситуації успіху, діалоговий характер читацької діяльності, заохочення, відповідність завдань індивідуальним особливостям дітей значною мірою сприятиме появи літературно компетентного читача, який здатний кри-

тично мислити, аргументовано висловлювати думки. Рівень інтелектуальних здібностей, знання тексту твору, самостійність у здобутті знань, виявлення бажання пізнавати нове, відповідальність за виконання завдань, використання засобів ІКТ, усвідомлення мети читацької діяльності, зовнішня і внутрішня мотивація, адекватна самооцінка здібностей і можливості їхньої реалізації, позитивні емоції, мислення, можливість обирати ступінь складності забезпечують діалоговий характер навчання, становлення емоційно-вольової сфери.

Однією з обов'язкових ознак ЛК особистості є творчий підхід у використанні інтегративних знань, формування непересічної особистості на основі літературної та інформаційної компетентності, що учень набуває в урочний і позаурочний час, що стане в нагоді протягом усього життя. «Навчальний матеріал має містити інформаційно-пізнавальні суперечності або створювати умови для їх виникнення при сприйманні цього матеріалу учнями з певною підготовкою» [1, с. 56]. Провідним завданням учителя залишається зацікавлення старшокласників предметом літератури через створення зміненого освітнього середовища, розробку нестандартних завдань, що відповідають запитам і потребам учнів, ураховують їхні індивідуальні здібності й нахили, дає змогу відчутно змінити підходи до осягнення літератури як мистецтва слова, організації навчально-виховного процесу. В основі творчого підходу – діяльність, оскільки процес організації навченості учнів-читачів має бути продуктивним. Створення нового літературно-інформатичного продукту – прояв нестандартності, що майже не знаходить місця в навчальному процесі, він є способом підвищення інтересу до навчання. Усвідомлення учнями мети, розробка плану дій, робота за ним, оформлення задуму, подання результату – таке поетапне виконання дій організує школярів, приводить до здобуття читацьких навичок. Відбувається трансформація досвіду й знань, застосування їх у нових умовах, переструктурування, розвиток уяви, виникнення ідей, що втілюються в літературно-інформатичних продуктах (творчих письмових роботах, образно-сміслових презентаціях, буклетах, трейлерах, рекламних роликах, ілюстраціях до творів, обкладинках до книжок, ментальних картах, публікаціях, схемах, ілюстраціях, діаграмах, кросвордах, колажах, стендах, відеозапитаннях, мультфільмах, сторінках сайту). Робота «від щирого серця» приносить естетичну насолоду, збуджує інтерес і для учня є суб'єктивно значущою.

У дидактичній моделі передбачено виконання різних типів завдань, в основі яких покладено критерії та рівні сформованості ЛК за допомогою засобів ІКТ та джерел Інтернету, програмові вимоги й оволодіння відповідним типом умінь старшокласниками. Платформою для роботи над осмисленням художнього слова є знання змісту твору, його розуміння й інтерпретація, продуктивна діяльність старшокласників, використання сучасних засобів.

Перший тип завдань орієнтує старшокласників з початковим рівнем сформованості ЛК на створення ситуацій успіху, зацікавлення практичною діяльністю, пошук додаткових відомостей, з'ясування громадянської позиції автора, пізнавальне сприйняття художнього твору, розробку запитань за художнім твором, уміння відтворювати літературні явища, факти, фрагменти твору в мистецько-інформатичному продукті. Містить такі завдання:

- визначте та схарактеризуйте основні етапи життя та творчості письменника, підготуйте публікації;
- з'ясуйте сюжет твору, проілюструйте його за допомогою засобів ІКТ;
- підготуйте тестові завдання на виявлення знання змісту художнього твору однокласників, розмістіть їх в інформаційній програмі;
- розробіть відеозапитання на з'ясування етапів сприймання художнього твору.

Другий тип завдань передбачає ознайомлення учнів з основним рівнем сформованості ЛК з алгоритмами розумових дій, навчає виконувати аналіз композиційних елементів, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність, результати якої представляти за допомогою засобів ІКТ, розкривати ідейно-тематичну спрямованість художнього твору, формувати систему загальнолюдських цінностей, надавати характеристику героям.

- проведіть дослідження, послуговуючись джерелами Інтернету, розкрийте проблемні моменти твору, запропонуйте в образно-смісловій презентації шляхи їхнього розв'язання;
- з'ясуйте смислове значення незрозумілих слів, висловіть з твору, запропонуйте кросворд;
- висвітліть тему, ідею твору, результати подайте за допомогою символічних образів;
- схарактеризуйте образи, створіть асоціативні моделі їхньої поведінки, думок.

Третій тип завдань формує уміння читачів функціонального рівня здійснювати аналіз художнього твору, проводити дослідження, оцінювати мистецький твір, упорядковувати літературну інформацію, класифікувати її, об'єднувати в змістові блоки, вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки, послуговуватися пошуковими системами для встановлення міжпредметних зв'язків. Види завдань із літератури, що дають змогу інтерпретувати художній твір, задіяти інформаційні засоби в процесі роботи над ним:

- проаналізуйте образно-сміслові компоненти тексту й продемонструйте їх взаємодію в конструюванні колажу;
- здійсніть аналіз твору за сюжетно-композиційними вузлами, побудуйте на їх основі моделі взаємовідносин між героями твору, розкрийте причини їх поведінки, почуттів, змоделюйте ментальну карту персонажів, напишіть електронний лист герою;
- проведіть компаративний аналіз художніх текстів, використайте різного роду зіставлення (споріднених за проблематикою творів, порівняння художнього твору з його екранізацією, літературних образів) створіть схему, медіатекст;
- висловіть власне ставлення до твору, розмістіть його в мережі.

Четвертий тип завдань орієнтований на самоосвітню діяльність школярів, проектування, рецензування, розгортання ними широкої дослідницької роботи, проведення мистецьких паралелей, з'ясування цінності мистецького твору, мети, задуму його написання автором, використання теорії літератури, самостійне ознайомлення з життєвим і творчим шляхом митців, появу потреби в систематичному читанні, використання творчих здібностей, вияв інтелектуального ресурсу, уміння виконувати завдання підвищеної складності, знаходити вихід зі складних проблемних ситуацій. Цей тип завдань складається з таких операцій:

- візьміть участь у проєктній діяльності, розіграйте інсценізацію, запишіть її на відео, з'ясуйте вдалість гри акторів у розкритті ними сюжету твору;
- послуговайтесь теорією літератури, визначте значущі події, здійсніть монтаж трейлера (рекламного ролика);
- надайте рецензію на твір, сконструюйте мікрофільм / мультфільм;
- визначте моральні цінності, висловіть своє ставлення, розробіть макет обкладинки до твору.

Особливість завдань виявляється в можливості використання творчого, компетентнісного, диференційованого підходів, що сприяє глибшому засвоєнню твору, а також у застосуванні інноваційних засобів на всіх етапах уроку літератури й у позакласній діяльності, які дають змогу зацікавити учнів предметом, відчути себе досвідченими читачами.

Формування компетентності старшокласників засобами ІКТ відбувається в три етапи: підготовчий, комуні-

кативно-діяльнісний, рефлексійний. На першому етапі здійснюється діагностика літературних умінь учнів 10–11-х класів, вивчення їхніх індивідуальних особливостей, визначається мета і завдання самостійної читацької діяльності школярів, формуються мотиваційні компоненти. Другий етап позначився врахуванням психолого-педагогічних і дидактичних передумов, знайомством учнів із способами розумової діяльності, матрицями оцінювання їхньої власної читацької діяльності, виникненням інтересу старшокласників до предмета, введенням їх до проектної діяльності з метою формування ЛК, що відображено у виявленні оцінних суджень із приводу прочитаного, набутті ціннісних орієнтирів, інтелектуальному зростанні. Завдяки застосуванню на цьому етапі диференційованого підходу стало можливим виконання різнорівневих завдань. Робота в змінених умовах підвищувала впевненість учнів у власних здібностях, орієнтувала на вияв творчості. На третьому етапі учні долали труднощі, виявляли здатність самостійно здійснювати аналіз і корегувати отримані результати, мали можливість змінити групу за рівнем сформованості ЛК.

Отже, використання структурних компонентів методичної моделі формування ЛК учнів у навчальному процесі орієнтує на набуття читацьких компетенцій, досягнення освітньої мети з предмета. Визначним досягненням упровадження методичної моделі необхідно вважати ефективне сприймання й осмислення старшокласниками художнього твору як мистецтва слова, сформованість ЛК учнів, уміння використовувати засоби ІКТ для пошуку додаткової інформації й роботи над текстом художнього твору, розкриття громадської позиції автора, вільне володіння алгоритмами розумових дій для аналізу, інтерпретування, застосування теоретико-літературних знань, висловлення власної аргументованої оцінки.

Визначаємо ефективність розробленої методики за критерієм Стьюдента. Гіпотезою є H_0 : $a = a_0$.

Невідхилення від гіпотези трактуватимемо як відсутність ефективності використання засобів ІКТ для формування ЛК на уроках літератури в 10–11-х класах, де H_0 – висновок про гіпотезу; a_0 є сталою величиною.

Результати порівнювалися з верхньою межею розподілу за критерієм Стьюдента $t_{KP}=2,132$ при рівні значущості $p \leq 0,05$. Відхилення від гіпотези на користь $a > 0$ інтерпретується як наявність ефекту від використання засобів ІКТ для формування ЛК учнів-читачів за критичним значенням:

$$t_{EK} = (\bar{\xi} - a_0) / \frac{s}{\sqrt{n}} \geq t_{KP}$$

Обчислимо значення за формулою

$$t_{EK} = \frac{(\bar{\xi} - a_0)}{\frac{s}{\sqrt{n}}} \bar{\xi} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \xi_i, s^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (\xi_i - \bar{\xi})^2,$$

де $n=4$.

$$\bar{\xi} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \xi_i = \frac{1}{4} (20,6 + 20,1 + 31,2 + 6,1) = 20,4,$$

$$s^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (\xi_i - \bar{\xi})^2 = \frac{1}{3} ((20,6 - 20,4)^2 + \dots + (6,1 - 20,4)^2) = 135,42,$$

$$t_{EK} = \frac{(\bar{\xi} - a_0)}{\frac{s}{\sqrt{n}}} = \frac{\bar{\xi}}{\sqrt{s^2/n}} = \frac{20,4}{\sqrt{135,4/4}} = 3,5 \geq 2,132 = t_{KP}$$

Згідно з обчисленням за критерієм Стьюдента гіпотеза H_0 : $a = a_0$ відхиляється, значення функції $t_{a,n} = 0,025; 3$. Здобутий результат інтерпретуємо так: припущення, що різниця між показниками у відсотках кількості учнів ЕК за рівнями сформованості ЛК засобами ІКТ неістотно відхиляється від 0 суперечить даним, тому використання методики є ефективною. У результаті проведеного експериментального навчання відбувалося формування ЛК, ІК учнів старшого шкільного віку, враховувалася їхній творчий потенціал, що сприяло підвищенню читацької діяльності, рівня мотиваційної сфери. Завдяки використанню засобів ІКТ помічено серйозні зрушення в інтелектуальному зростанні учнів 10–11-х класів; читачі на з цікавістю використовували джерела Інтернету й паперові носії інформації.

Висновки та перспективи подальших розвідок цього напрямку. Таким чином, розроблена й обґрунтована дидактична модель формування літературної компетентності старшокласників засобами ІКТ сприяє підвищенню рівня мотивації, усвідомленню засвоєння знань з літератури на якісно новому рівні, набуттю учнями читацького досвіду, ознак системного мислення, духовних цінностей, прогресу у вияві креативності школярів, а також дає змогу конструювати урок української літератури за використанням сучасних інформаційних засобів. Окреслені методичні рекомендації стануть допомогом у продуктивному навчанні, який матимемо механізм врегулювання самостійної діяльності старшокласників, розумінні ними способів і алгоритмів розумової праці з предмета. Їхня рефлексивно-аналітична, конструктивна й творча робота стають більш соціально орієнтованими, це свідчить про готовність підлітків старшого шкільного віку до життя в умовах інформаційного суспільства. Перспективним є розробка методичних рекомендацій використання хмарних технологій і перевірка їх ефективності на підвищення рівня читацької діяльності старшокласників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васьківська Г. О. Формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 2 (96). С. 52–58.
2. Методика викладання літератури: термінологічний словник. Київ: Ін Юре, 2008. 132 с.
3. Методичні рекомендації. Режим доступу: URL: <https://www.ukr.life/uk/osvita/list-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-03-07-2018-r-1-9-415-shhodo-vivchennya-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-navchalnih-predmetiv-u-2018-2019-navchalnomu-rotsi>.
4. Neimane I. Topicality of teacher professional competence development when working with joint classes in Latvian modern society: materials digest of the XIVth International Scientific and Practical Conference [«Actual problems and modern trends of development of psychology and pedagogies»], (Kiev, London, November 24–November 28, 2011). Psychological and pedagogical sciences / All-Ukrainian Academic Union of specialists for professional assessment of scientific research and pedagogical activity. Odessa: InPress, 2011. P. 130–135.